

שיעור יז

על שלשה דברים מעברים את השנה, ועל סעד לשנה

(סנהדרין יא ע"א-ע"ב)

- א. על שלשה דברים מעברין את השנה: על האביב, ועל פירות האילן, ועל התקופה
1. רש"י: פסח, עצרת, סוכות
 2. רש"י והרמ"ה: על פירות האילן
 3. רמב"ם: כדי שיהיה הפסח בזמן האביב
- ב. אין מעברין את השנה מפני הגדיים, מפני הטלאים, מפני הגוזלות, אבל עושין אותן סעד לשנה סיכום

א. על שלשה דברים מעברין את השנה: על האביב, ועל פירות האילן, ועל התקופה

בגמרא (יא ע"ב) הובאה ברייתא שמקורה בתוספתא (ב, ב):

תנו רבנן: על שלשה דברים מעברין את השנה: על האביב, ועל פירות האילן, ועל התקופה. על שנים מהן - מעברין, ועל אחד מהן - אין מעברין. ובזמן שאביב אחד מהן - הכל שמחין, רבן שמעון בן גמליאל אומר: על התקופה. איבעיא להו: על התקופה שמחין, או על התקופה מעברין? תיקו.

נעיינ בדברי ראשונים שביארו הברייתא.

1. רש"י: פסח, עצרת, סוכות

רש"י כתב כך:

על האביב - אם לא בישלה התבואה - מעברין, דקרא כתיב (שמות יג) "בחדש האביב". ואית דמפרשים: לפי שאין להם מהיכן להקריב העומר. וקשה לי: דאמרינן לקמן "על שלש ארצות מעברין את השנה, על שתיים מהן מעברין, ואם בישלה תבואה ביהודה ולא בישלה בעבר הירדן ובגליל - מעברין השנה". ואי טעמא משום עומר הוא, הרי בישלה התבואה ביהודה!

ועל פירות האילן - אם מתאחר בישולם יותר מזמן העצרת - מעברין, שעצרת זמן הבאת ביכורים דכתיב (במדבר כח, כו) "וביום הביכורים". ואם לא יביאם בבואו לרגל צריך לטרוח ולעלות פעם אחרת. ועל התקופה - בין על תקופת תמוז שמתעכבת ונמשכת, שאין תקופת תשרי נופלת עד עבור החג - מעברין, דנפקא לן לקמן [סנהדרין יג ע"א] מקרא [תקופת השנה" (שמות לד, כב)], בין על תקופת טבת שנמשך זמנה עד ששה עשר בניסן, שהבאת העומר דילה בתוך תקופת טבת - מעברין לדרחות את המועדות כדלקמן סנהדרין (יג, ב).

על האביב - אביב הוא ראשית התבואה: "כי השערה אביב" (שמות ט, לא), וחודש האביב הוא הזמן בו גדלה ראשית התבואה, וכדברי רש"י (יג ע"ב ד"ה שמור): "שאיין ניסן קרוי אביב, אלא על פי בישול התבואה שמתבכרת בו".¹

על פירות האילן - יש לוודא שפירות האילן יהיו בשלים להביאם כביכורים מחג השבועות ואילך. אמנם, בזמן חג השבועות רק שניים מביין שבעת המינים בשלים: חיטה ושעורה. כאמור, השעורה כבר בשלה בחג הפסח וממנה מביאים עומר (משנה סוטה ב, א; משנה מנחות י, ה; מנחות פד ע"א), והחיטה בשלה בעצרת וממנה מביאים שתי הלחם (שמות לד, כב; מנחות פד ע"ב). הפירות האחרים יהיו בשלים אחר כך. גפן, תאנה ורימון במהלך חודשי הקיץ (במדבר יג, כ, כג; מיכה ז, א), תמר בחג הסוכות (ויקרא כג, מ; נחמיה ח, טו), וזית בתחילת החורף (משנה, פאה ח, א). משך זמן ההבשלה של שבעת המינים הוא מפסח עד חנוכה. זמן הבאת הביכורים משבעת המינים הוא מעצרת עד חנוכה (משנה חלה ד, י; משנה ביכורים א, ג, ו).

על התקופה - מתייחס לשתי תקופות. תקופת טבת שלא תימשך עד ט"ז בניסן, זמן הבאת העומר, ותקופת תמוז שלא תימשך עד חג הסוכות.²

אם שניים מביין המרכיבים הללו לא יתממשו, יש לעבר את השנה. יש להוסיף עוד שבמדרש ההלכה (תורת כהנים, פרשת אמור, פרשה יב, פרק טו, אותיות ו-ז) נדרש על הפסוק: "אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ" (ויקרא כג, לט) - "השתדל לעבר את השנה שתעשה את החג ברוב אסיפת כל הפירות".³ רש"י (ויקרא שם) פירש באופן דומה למדרש ההלכה:

1 ראה גם רש"י שמות כג, טו; לד, יח.
2 בגמ' יח ע"ב מסופר על שיחה שניהלו שלושה רועי בקר בהקשר לסימני מזג האוויר בחודש ניסן, וחכמים נעזרו בדבריהם בהחלטתם לעבר השנה מפני התקופה.
3 כוונת המדרש בעת איסוף רוב הפירות. ראה את ביאורו של הראי"ה קוק למדרש: עץ הדר השלם, ראש אמיר, עמ' ה.

באספכם את תבואת הארץ - שיהא חדש שביעי זה בא בזמן אסיפה. מכאן שנצטוו לעבר את השנים. שאם אין העבור, פעמים שהוא בא באמצע הקיץ או החורף.

דברי רש"י בפירוש התורה תואמים לדבריו בפירוש הגמרא. בעת שמעברים את השנה, יש להעריך את בשלות הפירות למשך תקופה ארוכה, מניסן עד חודש תשרי, עת האסיף. הרש"ש (י ע"ב ד"ה תניא כיצד [בסופו]) ציין לדברי מדרש ההלכה ולדברי רש"י בפירושו לתורה, ושאל:

ובאמת יש לתמוה על התורת כהנים, איך יכולין בית דין לידע קודם ניסן מה יהיה בשלהי קייטא באסיפת הפירות, וביותר כשרואין שהאביב הוא בזמנו?

אכן ע"פ רש"י, מוטל על חברי בית הדין להעריך בסוף חודש אדר את מצב הגידולים למשך זמן ארוך מאוד - האם התבואה בשלה לפסח, והאם הפירות ולפחות חיטה ושעורה יהיו בשלים לקראת חג השבועות, ושזמן האסיף יהיה בתקופת תשרי.⁴ כך מופיע במדרש תנאים (דברים טז, א):

"שמור את חדש האביב" שמרו את הפסח שיהיה בזמן האביב. מכאן שבית דין מצווין לעבר את השנה כדי שיהיו השנים שני חמה, ויבואו כל המועדות בזמן. ואיזה הוא זמנו? בפסח על האביב, שנאמר: "שמור את חדש האביב". בעצרת על הקציר ועל הבכורים, שנאמר: "וחג הקציר בכורי מעשיך" (שמות כג, טז), ובחג על האסיף ועל התקופה, שנאמר: "וחג האסיף תקופת השנה" (שמות לד, כב).

הרב יצחק זאב סולובייצ'יק, הגרי"ז (רמב"ם הל' קידוש החודש ד, ז) סיכם כך את שיטת רש"י:

נמצא דאלו השלושה דברים דתנינן להו כברייתא שמעברין בשבילם את השנה, שלושה דברים נפרדים הם, ואין להם שייכות זה עם זה כלל, דכל אחד דינו בזמן מיוחד. דפסח נאמר בו דינא ד"חודש האביב" שהתבואה תהיה כבר גדילה ומבוכרת, וכן שתהיה גם אביב של תקופה קודם ט"ז בניסן, ובעצרת נאמר דינא ד"בכורי מעשיך" (שמות כג, טז) שפירות האילן יהיו כבר גמורין וראויין להבאת ביכורים, וחג סוכות כתיב ביה "תקופת השנה" (שמות לד, כב) שהחג יהיה בתקופת חדשה.

4 ראה גם לקמן יב ע"ב רש"י ד"ה אין מעברין; יג ע"א רש"י ד"ה חג האסיף.

על כך שאילו הם "שלושה דברים נפרדים הם, ואין להם שייכות זה עם זה כלל, דכל אחד דינו בזמן מיוחד", יש להעיר שאמנם כל אחד מהסימנים הוא בחדש אחר - ניסן, סיון ותשרי, אך יש קשר ביניהם. שהרי אם הבשלת התבואה תתאחר ולא תהיה בחדש ניסן, משמעות הדבר שהכול מתאחר, וממילא לא יהיו פירות בשלים בעצרת בחג הקציר, וגם יתאחר זמן איסוף הפירות בחג הסוכות חג האסיף. לפי רש"י המבט צריך להיות מבט שנתי כשהעוגנים הם שלושת הרגלים. הבשלת הפירות המתאימים בכל תקופה במשך השנה מניסן ועד תשרי.

2. רש"י והרמ"ה: על פירות האילן

הרמ"ה (שם) הקשה על רש"י על מה שפירש בנוגע לפירות האילן:

והאי פירושא לא דייק גבן, משום דאיכא עליה כמה פרכי:
 [א] חדא, דמשמע לן דהני שלשה סימנין כולהו מפני תקנת המועדות נינהו, ולא משום תקנת עולי רגלים כדי שלא יטרחו לעלות פעם אחרת. דאטו משום טירחא דעולי רגלים נקום ונעקרינהו לכולהו מועדות? והכי נמי מסתברא, דאי מפני תקנת עולי רגלים ליתני נמי מפני הגדיים והטלאים והגוזלות, דהא כי איכא חד סימן בהדייהו מעברין.

לפי רש"י יש לוודא שפירות האילן יהיו בשלים בעצרת, שאם לא כן עולי הרגלים יצטרכו לשוב ולטרוח שוב ולבוא פעם נוספת. על כך שאל הרמ"ה, הרי הסימנים הללו הם כדי שהמועדים יהיו בזמן, ולא בשביל טובתם של עולי הרגלים? אם העיבור הוא בשל טובת עולי הרגלים, היו מעברים מפני הגדיים והטלאים והגוזלות, והרי ההלכה היא ש"אין מעברין את השנים לא מפני הגדיים ולא מפני הטלאים ולא מפני גוזלות".

עוד הקשה הרמ"ה:

[ב] ועוד מאי טירחא אית בהו לעולי רגלים בהכי, מאחר דצריכין למיסק בחג הסוכות ומצו לאסוקנהו, דהא קי"ל ד"מעצרת ועד החג מביא וקורא" (משנה ביכורים א, ו)?

אלא אי איכא למימר משום בכורים לאו משום טורח עולי רגלים, אלא לפי שהכתוב קבע זמן לעצרת שתהא באה בזמן שהבכורים מצויין דכתיב "וחג הקציר בכורי מעשיך" (שמות כג, טז) ובבכורים שבאין משבעת המינין קאי...

כמו כן, אם עולי הרגלים לא יביאו את הפירות בעצרת, הם לא יצטרכו לטרוח שום טרחה מיוחדת. הם יביאו את הפירות הללו כשיעלו לרגל בחג הסוכות, שהרי ניתן

לקרוא מקרא ביכורים מעצרת ועד חג סוכות? לכן פירש הרמ"ה שמעברים כדי שחג העצרת יהיה בזמן שפירות הביכורים כבר בשלים ומצויים.
עוד העיר הרמ"ה:

[ג] אבל מקרא ד"וביום הבכורים" ליכא למילף ולא מידי, דהוא בשתי הלחם קאי קרא דאיקרו ביכורים, דכתיב "ממושבותיכם תביאו לחם תנופה שתיים... בכורים לה'" (ויקרא כג, יז), ועלה כתיב "וביום הבכורים" (במדבר כה, כו) והיינו דכתיב "בהקריבכם מנחה חדשה" (שם) והיינו שתי הלחם דכתיב בהו באיך פרשה אחריתי "והקרבתם מנחה חדשה לה'" (ויקרא כג, טז). דהא כי אצטרכינן במתני' דמסכת ביכורים (משנה ביכורים א, ג) לאתויי ראייה דאין מביאין ביכורים קודם לעצרת איצטרכינן לאתויי מקרא "דחג הקציר בכורי מעשיך" (שמות כג, טז) ולא קא מייתי' לה מקרא דכתיב "וביום הבכורים" (במדבר שם).

הפסוק שרש"י ציטט "וביום הביכורים" עוסק במנחת שתי הלחם שגם היא נקראת ביכורים, ואיננו עוסק בביכורים משבעת המינים. יש להוסיף שרש"י עצמו בפירושו לתורה על הפסוק: "וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה לה' בשבעתיכם" (במדבר שם), פירש גם כן: "חג השבועות קרוי בכורי קציר חטים, על שם שתי הלחם, שהם ראשונים למנחת חטים הבאים מן החדש".⁵

נראה להסביר שגם כאן בפירושו לגמרא רש"י התכוון לשתי הלחם. דברי רש"י הללו תואמים לדבריו בגמרא (ראש השנה טז ע"א) שם נאמר במשנה: "בארבעה פרקים העולם נידון: בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן...", ובגמרא (שם) הובא בהקשר זה:

מפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת? מפני שעצרת זמן פירות אילן הוא. אמר הקב"ה: הקריבו לפני שתי הלחם בעצרת, כדי שיתברכו לכם פירות אילן.

רש"י (שם) כתב:

שתי הלחם - ירצו על פירות האילן, שהן מתירין להביא בכורים, שאין מביאין בכורים קודם לעצרת, דכתיב "בכורי קציר חטים" (שמות לד, כב).

הרב דוד אבודרהם (ספר אבודרהם תפלות הפסח ד"ה והטעם שצוה) כתב עוד:

5 כך כתב רש"י גם: פסחים לו ע"ב ד"ה מעצרת; מנחות סח ע"ב ד"ה אין.

ויש מקשים על הא דאמרין "הביאו לפני שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות שבאילן" שכל אותן האחרים הוא הקרבן ממין המתברך, אבל שתי הלחם אינם ממין אילן? ומתריצים כמאן דאמר (ברכות מ ע"א) חיטה מין אילן הוא. ואתיא נמי כמאן דאמר (שם) עץ שאכל ממנו אדם הראשון חטה היתה. ויש מתריצים תירוץ אחר כי שתי הלחם הם בכורים שעל שמם נקרא עצרת יום הבכורים, ואמר הקב"ה הביאו לפני שתי הלחם הזה המין המוכרח והטוב מכל מיני הצמחים לצורך חיי האדם כדי שיתברכו לכם שאר כל מיני האילן שהביאו מהם בכורים.

נראה לומר שאף רש"י (יא ע"ב) שכתב שעצרת זמן הבאת ביכורים כוונתו לומר שבחג השבועות עצמו מביאים את שתי הלחם הנקראים ביכורים, וממחרת החג ניתן להביא ביכורים משבעת המינים. כאמור לעיל, בזמן חג השבועות רק החיטים והשעורים בשלים. מי שיש לו חיטים ושעורים, יביא עימו את הביכורים בעת שיגיע לירושלים, ולמחרת חג השבועות יביאם לכהן, מאחר שלא ניתן להביא את הביכורים לפני חג השבועות (משנה ביכורים א, ג; משנה חלה ד, י): "אין מביאין בכורים קודם לעצרת. אנשי הר צבועים הביאו בכוריהם קודם לעצרת ולא קבלו מהם מפני הכתוב שבתורה 'וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה' (שמות כג, טז).⁶ על פי הסבר זה, סרות גם הקושיות האחרות של הרמ"ה. אכן "עצרת זמן הבאת ביכורים דכתיב (במדבר כח, כו) 'וביום הביכורים', ועל בית הדין להעריך את המצב כדי שיהיו חיטים למנחת שתי הלחם. התקנה בעיקרה לא נועדה לטובת עולי הרגלים, ולכן היא לא קשורה לכך שאין מעברים מפני הטלאים והגדיים. אמנם רש"י ציין גם עובדה זו, כי גם אם ימצאו מעט חיטים כדי להקריב קרבן שתי הלחם, ועדיין הרוב לא בשל, התוצאה העקיפה היא שעולי הרגלים לא יוכלו להביא את הביכורים מחיטים כשיעלו לרגל לחג השבועות.

3. רמב"ם: כדי שיהיה הפסח בזמן האביב

הרמב"ם (הל' קידוש החודש ד, א-ג) הסביר באופן שונה מרש"י:

א. שנה מעוברת היא שנה שמוסיפין בה חדרש, ואין מוסיפין לעולם אלא אדר ועושין אותה שנה שני אדרין אדר ראשון ואדר שני. ומפני מה מוסיפין חדרש זה? מפני זמן האביב כדי שיהא הפסח באותו זמן שנאמר "שמור את חדרש

6 ראה בספרי: "בשבועות לא מביאים ביכורים משבעת המינים", מועדי יהודה וישראל, עמ' 501-506.

האביב" (דברים טז, א) שיהיה חדש זה בזמן האביב, ולולא הוספת החדש הזה היה הפסח בא פעמים בימות החמה ופעמים בימות הגשמים.

ב. על שלשה סימנין מעברין את השנה: על התקופה, ועל האביב ועל פירות האילן. כיצד? בית דין מחשבין ויודעין אם תהיה תקופת ניסן בששה עשר בניסן או אחר זמן זה מעברין אותה השנה, ויעשו אותו ניסן אדר שני כדי שיהיה הפסח בזמן האביב, ועל סימן זה סומכין ומעברין ואין חוששין לסימן אחר.

ג. וכן אם ראו בית דין שעדיין לא הגיע האביב אלא עדיין אפל הוא, ולא צמחו פירות האילן שדרכין לצמוח בזמן הפסח, סומכין על שני סימנין אלו ומעברין את השנה. ואף על פי שהתקופה קודם לששה עשר בניסן הרי הן מעברין, כדי שיהיה האביב מצוי להקריב ממנו עומר התנופה בששה עשר בניסן, וכדי שיהיו הפירות צומחין כדרך כל זמן האביב.

לפי הרמב"ם מעברים את השנה כדי שתמיד פסח יהיה בחודש האביב, וכל הסימנים הללו קשורים להיות חג הפסח בחודש האביב. הרמב"ם שינה את הסדר שבברייתא ולפיו הסדר הוא: התקופה, האביב, והפירות. הרמב"ם פירש שהתקופה היא תקופת ניסן, על פי האמור בגמרא (ראש השנה כא ע"א):

שלח ליה רב הונא בר אבין לרבא: כד חזית דמשכה תקופת טבת עד שיתסר בניסן - עברה לההיא שתא, ולא תחוש לה. דכתיב "שמור את חדש האביב" - שמור אביב של תקופה שיהא בחדש ניסן.

כך גם ע"פ דברי ר' יוסי (יב ע"ב). הרמב"ם לא כתב דבר בהקשר זה בנוגע לתקופת תשרי. לפי הרמב"ם תקופת ניסן היא הסימן העיקרי, וסימן זה הוא מספיק כדי לעבר השנה. הגמרא (יא ע"ב) לא הכריעה האם מעברים על התקופה בלבד, אך בגמרא בראש השנה הוכרע הדבר.⁷

7 ראה גם בתוספות (ראש השנה כא ע"א ד"ה עברה לההיא שתא) שכתבו שההתלבטות בגמרא בסנהדרין היא בנוגע לתקופת תשרי "אבל הכא [בגמ' בראש השנה] בתקופת ניסן דעליה לבריה מעברין". הרמ"ה (יא ע"ב; בהשגות, בהל' קידוש החודש ד, טז) שלל את ההוכחה מגמרא זו לשיטת הרמב"ם. הרב נחום רבינוביץ, יד פשוטה, הל' קידוש החודש, ד, ב-ג, דייק בלשון הרמב"ם שכתב: "ועל סימן זה סומכין ומעברין, ואין חוששין לסימן אחר". לפיו, הרמב"ם רמז לדברי רב הונא בר אבין לרבא: "ולא תחוש לה". תעבר בשל התקופה ואל תחוש לסימנים האחרים.

אפשרות נוספת ע"פ הרמב"ם לעבר את השנה היא כשיש שני סימנים אחרים. האם התבואה שאמורה לצמוח בזמן זה בשלה ובעיקר כדי שיהיה ממה להביא עומר, וכן האם פירות שרגילים להיות בשלים בזמן זה בחודש ניסן, הם אכן בשלים. "אם עדיין לא הגיע האביב אלא עדיין אפל הוא, ולא צמחו פירות האילן שדרכן לצמוח בזמן הפסח, סומכין על שני סימנין אלו ומעברין את השנה". גם בהמשך הפרק (שם הל' טז) בהלכה בה עסק הרמב"ם בעיבור שנת השמיטה ושנת רעבון, הבחין הרמב"ם באופן ברור בין התקופה - סימן אחד, לבין האביב ופירות האילן - שני סימנים:

אבל אם היתה השנה ראויה להתעבר מפני התקופה או מפני האביב ופירות האילן, מעברין לעולם בכל זמן.

סיוע נוסף לרברי הרמב"ם ניתן להביא מפרקי דרבי אליעזר (פרק ח):

על שלשה סימנים מעברין את השנה: על האילנות, ועל העשבים, ועל התקופות. הגיעו שנים ולא הגיע אחד, אין מעברין את השנה - לא על האילנות ולא על העשבים. הגיע אחד ולא הגיעו השנים, מעברין את השנה - על התקופות. אם נכנסה תקופת טבת מעשרים יום של חודש טבת ולמעלה מעברין את השנה.⁸

כך סיכם הרב יצחק זאב סולובייצ'יק, הגרי"ז (רמב"ם הל' קידוש החודש ד, ז) את שיטת הרמב"ם:

הרי דהרמב"ם מפרש דבין אביב ובין תקופה ופירות האילן, כולו על ניסן ופסח קיימי, ועוד יותר מבואר מדבריו דהנך תלת מילי כולו חד דינא נינהו. דעיקר דין עיבור תלוי באביב כדכתיב בקרא "שמור את חודש האביב", והנך תלת מילי כולו משום אביב נינהו.

בהמשך הוא ציין שמטרת העיבור היא שיהיו השנים "שני החמה" (וכפי שגם כתב הרמב"ם בתחילת הלכות קידוש החודש א, א) "ויהא הפסח בזמן הראוי לאביב לפי חשבון זה, ואביב ותקופה ופירות האילן כולו סימני נינהו על זמן אביב זה".

8 הרב מאיר שמחה הכהן מדוינסק, אור שמח (הל' קידוש החודש ד, ב) ציין ראייה זו מפרקי דר' אליעזר. ראה גם: משך חכמה, במדבר ט, ז. אמנם הרב שלמה גורן, "חג הפסח כחג האביב", תורת השבת והמועד, עמ' 139-140, ערער וטען שע"פ המשך הכתוב בפרקי דר' אליעזר "אין הפרקי דר' אליעזר יכול לשמש מקור לשיטת הרמב"ם".

ב. אין מעברין את השנה מפני הגדיים, מפני הטלאים, מפני הגוזלות, אבל עושין אותן סעד לשנה

בגמרא (יא ע"א) הובאה ברייתא שמקורה בתוספתא (ב, ד-ו):

תנו רבנן: אין מעברין את השנה לא מפני הגדיים, ולא מפני הטלאים, ולא מפני הגוזלות שלא פירחו, אבל עושין אותן סעד לשנה. כיצד? רבי ינאי אומר: משום רבן שמעון בן גמליאל: מהודעין אנחנא לכוון דגוזלייא רכיכין, ואימריא דערקין, וזימנא דאביבא לא מטא. ושפרת מילתא באנפאי ואוסיפית על שתא דא תלתין יומין... מעשה ברבן גמליאל שהיה יושב על גב מעלה בהר הבית, והיה יוחנן סופר הלז עומד לפניו, ושלוש איגרות חתוכות לפניו מונחות. אמר לו: ...וטול איגרתא חדא וכתוב: לאחנא בני גלוותא בבבל, ולאחנא דבמדי, ולשאר כל גלוותא דישראל, שלומכוון יסגא לעלם! מהודעין אנחנא לכוון דגוזליא רכיכין, ואימריא ערקין, וזמנא דאביבא לא מטא. ושפרא מילתא באנפאי ובאנפי חבירי ואוסיפית על שתא דא יומין תלתין.

אין מעברים שנה בשל גדיים וטלאים בני שנה שמיועדים לקרבן פסח שלא גדלו מספיק. הטעם הוא מפני שאפשר להקריב אותם כפי שהם. כמו כן לא מעברים מפני גוזלות – תורים קטנים שהיו מביאים אותן מחוסרי כפורים כגון יולדות, זבים וזבות, בעת שהיו עולים לרגל לחוג את חג הפסח, והטעם הוא מפני שאפשר להקריב יונים קטנים. אך אע"פ שבגללם בלבד לא יעברו את השנה, בכל זאת ניתן לצרף אותם כסעד ותמיכה לעבר את השנה. כך הסביר רש"י (יא ע"א ד"ה אבל):

אבל עושין אותן סעד – סייג וסמך לדבריהם לעבר את השנה, אם צריכה לעבר מפני אחד מן הדברים שמעברין עליהן, כגון על האביב ועל פירות האילן. ואמרינן לקמן ויא ע"ב: "על שתים מהן – מעברין, ועל אחד מהן – אין מעברין". הללו – גדיים, וטלאים, וגוזלות – נעשו סעד ומצטרפין לאחד מהן, ומעברין.⁹

סיוע לדברי רש"י ניתן ללמוד מהנוסח של התוספתא (ב, ד):

אין מעברין את השנים לא מפני הגדיים ולא מפני הטלאים ולא מפני גוזלות שלא הגיעו. וכולן עושין אותן סעד לשנה. ואם עיברוה הרי זו מעוברת.

9 כך כתב רש"י גם: י ע"ב ד"ה אחד אומר לישיב; יא ע"א ד"ה אבל, ור"ה וזימנא.

כל אחד מהשלושה, הוא סעד לתקופה או לפירות או לאביב.¹⁰ רבי ינאי הדגים כיצד הדבר נעשה ע"י רבן שמעון בן גמליאל שהיה הנשיא וראש הסנהדרין. הוא הודיע למקומות רחוקים באמצעות איגרת שהשנה מעוברת, וכך כתב: הננו מודיעים לכם שהגוזלים רכים, והכבשים רזים, ועוד לא הגיע זמן האביב, ולכן יפה הדבר לפני והוספתי על שנה זו חודש של שלושים יום. כך הודיע גם רבן גמליאל אביו של רבן שמעון. הם צירפו את העובדה שהגוזלים עדיין רכים והטלאים עדיין רזים לכך שזמן האביב עוד לא הגיע - התבואה לא התבשלה דיה.

גם תוספות (יא ע"א ד"ה מפני) כתבו בנוגע לגדיים, טלאים וגוזלות "שעושים אותו סעד עם אחד מג' סימנים", וכמו שיטת רש"י. הרמב"ם (הל' קידוש החודש ד, ז-ח) פירש אחרת מרש"י:

ז. יש דברים שאין מעברין בשבילן כלל, אבל עושין אותן סעד לשנה שצריכה עיבור מפני התקופה או מפני האביב ופירות האילן. ואלו הן: מפני הגדיים והטלאים שעדיין לא נולדו או שהן מעט, ומפני הגוזלות שלא פרחו. אין מעברין בשביל אלו כדי שיהיו הגדיים והטלאים מצויין לפסחים והגוזלות מצויין לראייה או למי שנתחייב בקרבן העוף, אבל עושין אותן סעד לשנה.

ח. כיצד עושין אותן סעד לשנה? אומרין שנה זו צריכה עיבור מפני התקופה שמשכה, או מפני האביב ופירות האילן שלא הגיעו, ועוד שהגדיים קטנים והגוזלות רכים.

דברי הרמב"ם כאן תואמים לדבריו לעיל (הל' ג) שם כתב שמעברים מפני התקופה - סימן אחד, או מפני האביב ופירות האילן - שני סימנים. הגדיים והטלאים יכולים להיות סעד לתקופה או לאביב ופירות האילן. לפי הרמב"ם לגדיים ולטלאים הרזים אין משמעות עצמאית גם בהיותם סעד, אלא שבית הדין מכריז שמאחר וממילא מעברים את השנה, אזי גם הבעיה של הטלאים והגדיים שעדיין לא גדלו, תתוקן ותיפתר ממילא. גם הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, יא ע"ב) סבר כמו הרמב"ם, והסביר כך את משמעות הסעד:

10 בבירור הלכה - סנהדרין, עמ' טז, ציינו את התוספתא כדברי הירושלמי סנהדרין א, ב. כאמור המקור הוא התוספתא. אכן דברי התוספתא יכולים לשמש ראייה לדברי רש"י, אך לא בשל העובדה שהטלאים, הגדיים והגוזלות משמשים סימן מקביל ושווה ערך לתקופה או לאביב או לפירות. בהמשך נסביר את שיטת רש"י וכן את שיטת הרמב"ם ואין כל קושיה על הרמב"ם מדברי התוספתא שמובאת בירושלמי.

ויש שם דברים אחרים שאין מעברין בשבילם, אלא שעושיין אותן סעד להודעת העבור כדי שיטעימו את הענין לבני אדם ולא יהא הדבר קשה להם כל כך. והם הגדיים והטלאים שהיו רכים ביותר... וכן הגוזלות שלא פרחו.¹¹

הרב יצחק זאב סולובייצ'יק, הגרי"ז (רמב"ם הל' קידוש החודש ד, ז) חיבר את המחלוקת שבין רש"י לבין הרמב"ם בנוגע לשלושת הסימנים / הדברים, יחד עם המחלוקת בנוגע לסעד של גדיים וטלאים, באופן הבא:

מבוארת היטב פלוגתת הרמב"ם ורש"י ותוס', גם בהך דעושיין אותן סעד לשנה. דלשיטת רש"י ותוס' שהוא דין בפני עצמו הנאמר בדין עיבור דבעינן דווקא שני דברים לעבר בשבילן, דהרי אביב ותקופה ופירות האילן שלושה דברים נפרדים הם, ואין להם שייכות כלל זה עם זה, רק שהוא דין בפני עצמו דעל אחד אין מעברין ובעינן דוקא שניים. על כן זהו דתניא דגם גדיים וטלאים, אף שאין מעברין בשבילן לבד, אבל נעשיין סעד להצטרף עם אביב וכדומה להיחשב שניים, לעבר את השנים בשבילן. מה שאין כן לדעת הרמב"ם, דכל עיקר הך מילתא דבעינן שניים, הוא משום דלא סמכינן על סימן אחד לומר שעדין אינו אביב רק בעינן לזה שני סימנים, אם כן מה ענין גדיים וטלאים הכא, הלא גדיים וטלאים מילתא באנפי נפשיה הוא ואינן מוכיחין כלל על האביב, ומאי שייטיהו להצטרף. ולהכי מפרש הרמב"ם דהסעד הוא רק דכשמעברין מעברין גם בשבילן, אבל אין הכי נמי דשני סימנים בעינן מלבד הגדיים והטלאים, דאין לגדיים וטלאים שייכות להצטרף לסימנים אם הגיע האביב או לא הגיע.

לדברי הגרי"ז, התקופה, האביב והפירות הם סימנים שקשורים לזמן, לאיזון השנה כשנת חמה. בעוד שהיות הגדיים והטלאים רזים, והגוזלות שלא פרחו, הם נימוקים שמצביעים על צורך לעבר אך הם לא קשורים לזמן, להיות השנה שנת חמה ולכן הם לא מצטרפים לסימנים הקשורים לזמן. הוא דייק זאת מדברי הרמב"ם (הל' קידוש החודש ד, א-ד) שחזר וכתב מספר פעמים:

ומפני מה מוסיפין חדש זה? מפני זמן האביב כדי שיהא הפסח באותו זמן... שיהיה חדש זה בזמן האביב... כדי שיהיה הפסח בזמן האביב... ואלו הן הדברים שהן העיקר שמעברין בשבילן כדי להיות השנים שני חמה.

11 נראה שכך גם דעת הגאונים (אוצר הגאונים, סנהדרין, עמ' פט). לערך של הפרסום וההודעה מדוע עיברו השנה, ראה: הרב יוסף דב סולובייצ'יק, "קריאת התורה במועדים", שיעורים לזכר אבא מארי ז"ל, חלק א, עמ' קעב-קעד.

אחר כך כתב הרמב"ם (שם הל' ה) צרכים שבשבילם גם כן יש לעבר השנה: "ויש שם דברים אחרים שהיו בית דין מעברין בשבילן מפני הצורך", ובמסגרת זו כתב גם את הצורך לעבר בשל הגדיים והטלאים (שם הל' ז). עוד ציין הגרי"ז לדברי הרמב"ם בהמשך הפרק (שם הל' טז) בנוגע לעיבור השנה בשנת שמיטה ובשנת רעבון:

יראה לי שזה שאמרו חכמים אין מעברין בשנת רעבון ובשביעית, שלא יעברו בהן מפני הצורך, אבל אם היתה השנה ראויה להתעבר מפני התקופה או מפני האביב ופירות האילן - מעברין לעולם בכל זמן.¹²

הרמב"ם (שם ה, א) בפתח הפרק הבא, ציין שוב את הזמן ואת הצרכים:

כל שאמרנו מקביעות ראש החדש על הראייה ועיבור השנה מפני הזמן או מפני הצורך...

איזון הזמן שבין שנה ירחית לשמשית הוא הסיבה המרכזית בגללה יש לעבר השנה. בנוגע לצרכים - יש מהם שבגללם מעברים כגון: הדרכים המקולקלים והגשרים שנהרסו, תנורי פסחים בהם מקריבים קרבן פסח שנהרסו בשל הגשמים, גלויות ישראל שנעקרו ממקומן ועדיין לא הגיעו לירושלים (שם הל' ד, ה), ויש צרכים שבגללם לא מעברים, כגון מזג האוויר: שלג, צינה (שם הל' ד, ו), ויש צרכים שבגללם לא מעברים, אך הם סעד לעבר, כגון: טלאים וגדיים רזים (שם ד, ז).¹³

לדברי הגרי"ז, לשיטת רש"י, שלושת הדברים - התקופה, האביב והפירות, הם דברים עצמאיים, ואין להם קשר זה עם זה. ההלכה היא שיש צורך בשני דברים כדי

12 ראה בשיעור יח: עיבור השנה השביעית והשנה השמינית.

13 בתוספתא נזכר פעמיים שיש צרכים שיכולים לשמש כסעד - הגדיים, הטלאים והגוזלות (ב, ד), ואחר כך בהמשך (שם יב) נאמר עוד: "אין מעברין אותה לא מפני הצינה ולא מפני השלגים ולא מפני הגלויות שעלו, וכולן עושין אותן סעד לשנה, ואם עיברוה הרי זו מעוברת". ייתכן שזו גם כוונת הירושלמי (א, ב) בו הובאו הברייתות בזה אחר זה: "אין מעברין לא מפני הצינה ולא מפני הגשמים ואם עיברוה אינה מעוברת. אין מעברין לא מפני הגדיים ולא מפני הגוזלין ולא מפני החלב. וכולם סעד לשנה ואם עיברוה מעוברת". ניתן לפרש שהמילה "וכולם" מתייחסת גם לצינה ולגשמים. גם בבבלי (יא ע"א) הובאו הברייתות בזה אחר זה: "אין מעברין את השנה... לא מפני השלג, ולא מפני הצינה, ולא מפני גלויות ישראל שלא עקרו ממקומן. תנו רבנן: אין מעברין את השנה לא מפני הגדיים, ולא מפני הטלאים, ולא מפני הגוזלות שלא פירחו, אבל עושין אותן סעד לשנה". גם בתוספתא ניתן לפרש שהמילה "וכולן" מתייחסת גם לשלג וגשמים וגלויות שלא עקרו ממקומן. אמנם לפי הרמב"ם (הל' קידוש החודש ד, ו-ז) ברור שהסעד הוא רק בנוגע לגדיים טלאים וגוזלות.

לעבר השנה: שנים מבין הדברים הללו או אחד מהם בצירוף היות הטלאים או הגדיים רזים כסעד ותומך. לפי רש"י, הטלאים והגדיים הרזים הם לא סיבה מספקת לעבר את השנה, אך כשהם מצטרפים "לאחד מן הדברים שמעברין עליהן, כגון על האביב ועל פירות האילן", הם מקבלים מעמד גבוה יותר ונחשבים כסיבה משמעותית לעיבור השנה. לפי הגרי"ז, רש"י לא הבחין בין עיבור בשל זמן או בשל צורך, מאחר שלפיו יש לראות את כל הסיבות והנימוקים לעיבור כצורך: "לדעת רש"י השנה בעצמה אין לה שום דינים וחשבונות כלל, וכל עיקר דין עיבור הוא רק דין של צורך, שבית דין מעברין אותה בשביל צורך המועדות שיתקיימו בזמן כהלכתן". התקופה, האביב, והפירות הם צורך למועדות שיתקיימו כהלכתם, ושהפירות שגדלים אז יהיו בשלים, ולכן ניתן גם לצרף צורך אחר כמו גדיים וטלאים רזים לאחד מבין השלושה - התקופה, האביב והפירות, ואם יש שני דברים, ניתן לעבר השנה.

על דברי הגרי"ז יש להעיר:

א. רש"י - כאמור לעיל, גם לפי רש"י יש קשר בין התקופה, האביב והפירות. אם לא יעברו בניסן, הדבר ישפיע על כל השנה כולה. אין לראות זאת רק כצורך המועדות שיתקיימו כהלכתן". רש"י (ב ע"א ד"ה עיבור) כתב שבית הדין היו יושבים ובודקים האם לעבר השנה בשל הסיבות הללו, וכך כתב רש"י באופן ברור יותר (שבת יא ע"א): "עיבור שנה - שהיו עולים שבעה לעלייה ונושאים ונותנים אם השנה ראויה וצריכה להתעבר, כדאמר בסנהדרין (יא, ב): על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה"¹⁴.

כמו כן, כברייתא נאמר שעושים את הגדיים והטלאים סעד לשנה, ורש"י (ד"ה אבל עושין אותן סעד) פירש מה משמעות הביטוי "סעד": "סייג וסמך לדבריהם לעבר את השנה". סייג הוא גדר, תמיכה, או סמך כפי שרש"י עצמו כתב. לא רק זאת, רש"י (ראש השנה כא ע"ב ד"ה על ניסן) הסביר באופן רחב יותר מה משמעות הביטוי "סעד" בהקשר זה:

יש דברים שאין הטעם תלוי בהם, והם נעשים סעד לדבר ליישבו ולייפותו, כאותה ששנינו בסנהדרין (יא, א): "אין מעברין את השנה מפני הגדיים והטלאים, אבל עושין אותן סעד לשנה. כיצד? מהודיעין אנחנא לכוון דגוזלייא רכיכין ואמריא דערקין".

14 כך גם ברש"י: ראש השנה כ ע"א ד"ה כשם; וכן ראש השנה כא ע"א ד"ה ולא תחוש; סנהדרין יג ע"ב ד"ה שמור.

דברים דומים בהסבר משמעות המילה "סעד", ציינו לעיל בשמו של הרב מנחם המאירי שסבר כרמב"ם.¹⁵

רש"י לא התכוון לומר שניתן לצרף את הגדיים והטלאים הרזים, באותו מעמד כמו התקופה, האביב והפירות. אלא כל אחד מהם היא תמיכה וסיוע מדוע יש לעבר את השנה. לא מעברים בשל סימן / דבר אחד, אך אם יש סעד ותמיכה מדוע לעבר בשל צורך אחר, אז כן מעברים.

ב. רמב"ם - כך סיכם הגר"ז את הרמב"ם:

הרמב"ם מפרש דבין אביב ובין תקופה ופירות האילן, כולו על ניסן ופסח קיימי, ועוד יותר מבואר מדבריו דהנך תלת מילי כולו חד דינא נינהו. דעיקר דין עיבור תלוי באביב כדכתיב בקרא "שמור את חודש האביב", והנך תלת מילי כולו משום אביב נינהו.

הרמב"ם (הל' קידוש החודש ד, ג) כתב:

אם ראו בית דין שעדיין לא הגיע האביב אלא עדיין אפל הוא, ולא צמחו פירות האילן שדרכן לצמוח בזמן הפסח, סומכין על שני סימנין אלו ומעברין את השנה. ואף על פי שהתקופה קודם לששה עשר בניסן הרי הן מעברין, כדי שיהיה האביב מצוי להקריב ממנו עומר התנופה בששה עשר בניסן, וכדי שיהיו הפירות צומחין כדרך כל זמן האביב.

על בית הדין לראות שיש תבואה בשלה כדי להקריב ממנה עומר. אך מה העניין בכך שעליהם לראות ש"צמחו פירות האילן שדרכן לצמוח בזמן הפסח... שיהיו הפירות צומחין כדרך כל זמן האביב"? הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, יא ע"ב) סבר אף הוא כרמב"ם, וכך הוא הסביר:

זמן האביב הוא הוא עיקר העבור והוא שיבא יום ראשון של פסח בתקופת ניסן וכל שנמשכה תקופת טבת עד שבית דין רואין שאין חמה נכנסת במזל טלה עד ששה עשר בניסן או אחריו מעברין כדי שיבא פסח בתקופת ניסן שהוא זמן אביב וזהו הנקרא מפני התקופה וכל שצריכין לעבר מטעם זה אין צריכין להשגיח לסבה אחרת.

¹⁵ ראה גם במנחת חינוך, מצווה ד, כו, שהעיר על כך. הרב אברהם שור (תורת חיים, סנהדרין יב ע"א) כתב שזה טעמו של הרמב"ם וגם של התוס' בראש השנה (שם ד"ה על ניסן), אך רש"י לא סבר כך. כאמור, רש"י בראש השנה נימק גם כן שהסעד הוא "ליישבו ולייפותו", והתוספות בראש השנה שם צייטטו מדברי רש"י.

ויש שם סימנין אחרים דומים לזה והם שאע"פ שהגיע התקופה ליום ראשון של פסח נתאחר האביב לקצת סיבות ואין העומר מצוי בריוח וזהו הנקרא על האביב כלומר אף על פי שהגיע זמן האביב הואיל ומ"מ נתאחר האביב לאיזו סבה. וכן שנתאחרה צמיחת פירות האילן שדרכן לצמוח בזמן זה עד שניכר שלא יתחיל בשולם בעצרת שהוא התחלת זמן הבאת בכורים. ואף על פי שאפשר לאחרם עד החג (משנה ביכורים א, ו), אפשר שיתאחרו קצתם עד שלא יהו הבכורים ראויים להביא בחג, ויצטרכו לעלות עליהם פעם אחרת שהרי זמנן עד חנוכה. ושני סימנין אלו אם אירעו שניהם כאחד, מעברין.

ניתן להסביר כך גם את הרמב"ם. המבט על פירות האילן שרגילים לצמוח בזמן הפסח, נועד לשם הערכה האם הם יהיו בשלים לקראת חג השבועות, ולאורך כל משך זמן הבאת בכורים מעצרת ועד חנוכה. אין הכרח לפרש כמו הגרי"ז ששיטת הרמב"ם היא "דבין אביב ובין תקופה ופירות האילן, כולוהו על ניסן ופסח קיימי". תקופה היא על ניסן, אביב הוא על פסח בשל הקרבת העומר, אך פירות האילן הם על ביכורים ולאורך כל משך זמן הבאת הביכורים.

סיכום

לדברינו המחלוקת בין רש"י לבין הרמב"ם מתמקדת בשאלה האם ניתן לעבר את השנה רק על בסיס אחד מבין שלושת הסימנים / הדברים: תקופה, אביב או פירות (רש"י), או שניתן לעבר רק על בסיס התקופה, אך לא ניתן לעבר רק על בסיס האביב או הפירות. מעברים על בסיס שני הסימנים (רמב"ם). כמו כן "על התקופה" יכול להיות גם על תקופת תשרי ולא רק על תקופת ניסן (רש"י), או שרק על תקופת ניסן (רמב"ם).

בפרטי ההלכה הנוספים ניתן להצביע על הסכמה בין רש"י לרמב"ם: "על פירות האילן" - על בית הדין להעריך האם מצב הפירות בחודש ניסן מלמד על כך שהם יהיו בשלים לקראת עצרת ולכל משך הזמן בו מביאים ביכורים מעצרת ועד חנוכה, ובהנחה שמביאי הביכורים מביאים אותם בעת שהם עולים לרגל בשבועות או בסוכות.

הטלאים הרזים, הגדיים הרכים, והגוזלות שלא פרחו הם סעד לעבר השנה, במוכן זה שהם נועדו לייפות וליישב מדוע מעברים (רש"י), או "כדי שיטעימו את הענין לבני אדם ולא יהא הדבר קשה להם כל כך" (מאירי), אך הם אינם סיבות עצמאיות שבגללן יש לעבר השנה.